

Л. Д. Бабушка, канд. філос. наук,
доцент кафедри філософії НУХТ

ФЕНОМЕН КРАСИ:

ДІАЛОГ АБСОЛЮТНОГО І РЕЛЯТИВНОГО

Категорія «краса» з повним правом може бути названа ровесницею і однією з найголовніших складових естетики від найдавніших часів її становлення. Адже краса з прадавніх часів пробудження до неї інтересу в людській духовності майже ніколи не переставала перебувати в полі зору творців і мислителів, а тому теорію краси нерідко ототожнюють з естетикою. За цей тривалий період осмислення краси як реалізації у світі та людській рефлексії естетичних цінностей у розумінні вищих мір досконалості, написана величезна кількість трактатів, метафізичного, космологічного, антропологічного, теологічного, феноменологічного та інших типів розмірковувань, осягнення феномена краси. На перший погляд може здатися, що у царині вже все з'ясовано. Проте сама проблема в її багатогранності й історичному динамізмі залишається актуальною, так само як залишається актуальним драматизм гармонізації й наближення, або ж стрімке розходження у її вимірах між гносеологічними і онтологічними уявленнями.

Складність питання полягає в диференційованості (відповідно й інтерпретації) самого феномена краси. Враховуючи тенденцію релятивного скептицизму в сучасну епоху, різного роду переосмислення цінностей, в тому числі й до класичних еталонів як аналогів морально-естетичних імперативів, дана проблема не позбавлена своєї актуальної гостроти й практичного сенсу.

Методологічно плідним постає принцип співставлення чи діалогу абсолютності й релятивності в осмисленні краси. Загалом, діалог абсолютного і релятивного базується на відношенні (а не пізнанні), що в своєму взаємозв'язку виражають міру вияву безумовного в умовному, вічного у часовому, досконалого в недосконалому, субстанції в акциденціях тощо. Як відомо, й сама історія естетичних вчень від її найдавніших часів

сповнена ідеями протилежного характеру в розумінні відносності уявлень про красу, плинності її ціннісних орієнтирів у соціально-історичному часі.

У дослідженні підкреслюються два смисли розуміння краси, які мають концептуальний сенс, що конституював себе у певній історичній цілісності, визначеній часом і соціально-історичними характеристиками (космологічні – теологічні – антропоцентричні – панестетичні уявлення про красу). Інший вимір краси полягає у самій наявній цінності естетичного. Ці дві тенденції історичного процесу знаходять своє вираження у співставленнях концепцій абсолютності й релятивності тлумачень краси.

Під «абсолютним» варто розуміти певну незмінну даність, що характеризує властивості й відноситься виключно до самої цієї цінності, тобто у даному випадку краси. У цьому відношенні при наявності усіх її різновидів прояву, присутності в будь-яких сферах буття вона залишається єдиносутнісною, рівнозначною собі, чи, скажімо, інваріантною у своєму абсолюті як певний абстракт позитивної оцінки, здатної викликати радість і задоволення духовним володінням нею. Присутність краси означає усвідомлення людиною себе як носія здатності до задоволення духовною творчістю у сприйнятті гармонії. Тут краса – вища людська міра упорядкування світу, зверненого до відповідної злагожденості психічного стану.

Одним з важливих аспектів дослідження є звернення до своєї ієрархічної системи, яка передбачає вищий щабель краси серед інших цінностей. Якщо є певний рух до вершини (ідеалу, абсолюту, завершеності, досконалості) краси, то цим самим ми констатуємо розуміння абсолюту не в абстрактно-статичному сенсі, а як притаманну красі внутрішню енергію («волю») до її самореалізації. Цю певну ієрархічність і наповненість конкретним змістом кожна епоха розуміла по-своєму. Але в будь-якому разі залишався у ній той інваріант, який дозволяв віднести красу до абсолюту.

Потрібно відзначити, що значна частина теоретиків розуміла красу як чисту, без привнесень якихось побічних ознак, тобто цінності завершеності

самої в собі. І ця лінія знайшла своє досить послідовне фундаментальне висвітлення в кантівській теорії краси як чистої форми, зрештою естетика романтизму і теорія «чистого мистецтва», що знайшло своє продовження в О. Уайльда, де розуміється краса самого життя як мистецтва. На цьому фоні уявлень можна виокремити думку про те, що абсолютність краси необхідно вбачати в тому, що за будь-яких умов вона залишається собою, навіть вступаючи у позаестетичні зв'язки. Бо як не можна бачити того, що навіть, перетинаючись з психологізмом (а це вітальний, біологічний, навіть природно зумовлений зріз антропологічного характеру), чи зв'язок з істиною, благом, мораллю, – залишається красою за усіма її константами. Адже константа ціннісної ознаки – це не одне і те ж, що константа, іншими словами, субстанційність краси.

У першому випадку – певний тип організації переживання людини: тип естетичного – позитивно-духовного переживання, в другому – зміна структур, динамізм внутрішніх і зовнішніх, у тому числі практичних зумовленостей. І саме тут знайдеться чимало привнесень в красу, які роблять її ще більш виразною і необхідною як символ досконалості чогось, або навіть структурованості поліфонізму. Тут варто враховувати той факт, що сам зміст абсолюту в його відношенні до естетичних цінностей, вершиною яких є краса, має свою якщо не ієрархічність, то певну лінгвістично-сміслову полізнаковість, серед яких – довершеність, досконалість, вища міра, неперебутність у своїй значущості, «вічна краса», тощо.

Чи не виникає тут певної суперечності на зразок того, що, скажімо, абсолют передбачає кінцеву вершину, остаточність, а сходження до краси – це все таки не одне і те ж, що кінцевий шлях: чи то у порівнянні ціннісних орієнтацій, чи включенні мір якісного змісту? Але ж погодьмося, що звернувшись до оцінки, яка передбачає вираження у змістові краси (тут ми не беремо до уваги суто умовне ділення – вища, менш досконала, тощо) – вона є – і це вже буде означати певний абсолют її присутності.

Стосовно звернення до розуміння поняття «вищої цінності», то тут

береться дещо інший аспект, а саме: включення наших уявлень у певну ієрархічну систему (контекст) цінностей, що виділяють її з поміж інших. І це вже буде певний концептуальний зріз розуміння краси, що нерідко пов'язують з виключністю (естетизмом) краси. Зразок подібної моделі ієрархічності (яку не можна ототожнювати з ієрархічністю платонівського тлумачення краси як сходження її у власній сутності до вершини екстазу, любові й насолоди нею) нам демонструє Зигмунд Фрейд. Серед усіх ціннісних суджень він ставить красу найвище, підносячи її над іншими потребами і задоволеннями – матеріальними й духовними. Щодо своєрідного універсалізму абсолюту як вияву істини чи знання, критеріїв вищої оцінки до таких значущостей будуть відноситися абсолютні сили, виражені у формі ідей А. Шопенгауера, ознаки неперебутності цих цінностей за будь-яких обставин і змін. Але в цьому відношенні необхідно розрізняти онтологічні імперативи (як, скажімо, абсолют незворотності часу, чи гравітаційні феномени буття людини у космосі). З іншого ж боку, абсолют, який став знаряддям знання й поведінки людини в її умінні виділяти на основі об'єктивних і суб'єктивних критеріїв цінностей певний завершений в собі акт, тлише власною досконалістю і самоідентичністю повноти реалізації феномена дає підстави вважати його рівнозначним з онтологією абсолюту.

Безперечно, світоглядні феномени завжди формуються в умовах конкретно-історичних реалій. Відповідно, краса як закон підлягатиме різним (передусім історичним, соціальним і навіть конкретно-ситуативним) впливам. І в цьому відношенні не викликає жодних заперечень судження М.С.Кагана, який сформулював загальнопоширену думку про відносність краси і прекрасного. Зупиняючись на певних виявах змінюваності уявлень про прекрасне і його межі, автор приходить висновку, що «рівень нашого мислення і наша філософська методологія дозволяють пояснити історичні зміни в естетичних поглядах людей. Ми в змозі зрозуміти, що жодна епоха не володіла абсолютною естетичною істиною, тому що абсолютної краси, яка існує незалежно від суспільного ідеалу, немає і бути не може» [3, 149].

Співвідносячи реальний світ зі своїм ідеалом, кожна епоха знаходила свій відповідний їй поняттям ідеал краси, неминуче вдаючись до переоцінок цінностей, а відтак «прекрасне завжди історично відносно, історично змінюване» [3, 149]. Поряд з тим, як можна назвати приклади змінюваності прекрасного, існує не менш переконлива частина саме тих прикладів, об'єктивна зумовленість яких свідчить про певний інваріант, сталість, «закон» (наприклад, «золотого перетину») чи «бінарності» в структурі живого тощо. В усякому разі абсолют обов'язкових складових, з яких утворюється рух до прекрасного. Згадаймо бодай спроби в різні історичні часи, чи то Поліклета з його прагненням знайти незмінну красу, чи А.Дюрера й М.Корбюзьє, то вони залишилися лише певною абсолютизацією власного досвіду (уособлення часу), однак марними, якщо б їх спробувати вважати певним універсумом для усіх часів. Необхідно також пам'ятати, що існує світ семантики – краса входить у цей світ семантики, а це означає, що є певні стійкі відображення в знаках і цінностях. Отже, говорячи про відносність, ми пам'ятаємо те, що й сама відносність складається як цілісність, на що була звернена увага Д. Дідро в його трактаті «Про прекрасне».

Всі інші позиції, які не визнають історичного (соціально змінюваного) детермінізму саме на цій підставі відносяться до релятивізму, ірраціональних тенденцій, чи інтуїтивно-позасвідомих оцінок.

Однак, хочу звернути увагу на думку про те, що навіть у позаісторичному контексті можливі ті притаманні явищу властивості, які саме становлять цей абсолют, починаючи з певних моністичних генетичних передумов, оскільки всі вони були пов'язані зі становленням антропної форми рефлексії. Зроблю посилання на думку П. Куусі про те, що краса (тут йдеться про «почуття краси») просто неминуче повинна була сформуватись як певний феномен відображення і «фіксування» у певній сигнальній системі становлення психіки людини як форми впорядкованості сприйняття й реакції на зовнішній світ [4, 74]. Кольори, форми, лад і послідовність дій, ритм, симетрія – все це вічні архетипи, які поступово переростали в образи-

символи гармонічності, свободи, оволодіння світом (ближнім чи дальнім, як космос). При такому баченні, як би не змінювався функціональний (прагматичний і навіть соціальний) контекст сутність краси залишається незмінною. В цьому її абсолют. Очевидно, не буде помилкою сказати, сам термін «абсолюту» не позбавлений смислової розбіжності, так би мовити, у субстанційному контексті (ядро) і динамічно-ієрархічному (вершина досконалості). У цьому сенсі краса вічна як і її призначення, невід'ємно пов'язане зі становленням людини як антропологічного, біологічного і соціального феномена.

Важливо відзначити, що колективні уявлення, які визначають соціальну поведінку людей, все таки не можна відривати від природної, біопсихічної і психофізичної основи їх світосприйняття, мислення. Як виявилось, в умовах, коли перевага була на боці художньо-образного («первинного», «первісного») мислення, емоційно значимі елементи колективних уявлень безпосередньо трансформувались в індивідуальні мотиви, в лінію поведінки окремої людини через акти самовіддачі, ототожнення з «Я-образом». При такому баченні світ сакральних зразків, архитипічних образів у цьому випадку виступає і як безпосередньо особистісний, і, водночас, відноситься до всіх й до кожної людини. Особистість завжди формується в умовах соціально-історичних, соціально-психологічних і культурно-світоглядних реалій, проте, як слушно зауважує Є.Я. Басін, соціокультурне середовище «не здатне відмінити генетичну унікальність індивіда, наявність зміненого генетичного фактору, що певною мірою визначає його інтелект, креативні здібності, пам'ять, рівень емоційності, психофізичні особливості тощо» [1, 43].

Таким чином, «культурна інформація», яка представлена у вигляді образів, символів, знаків і т.п., смисл яких в тій чи іншій мірі залишається потаємним, неусвідомленим чи неекспліційованим, може виступати ефективною домінантою індивідуального пошуку, що цілком захоплює суб'єкта в процес пізнання й практичного перетворення як природного світу,

так і світу культури. Звідси, краса неперебутня своєю генезою і притаманністю особливого сприйняття, тобто тієї риси людської поведінки та діяльності, яка сутнісно уречевлена в самій організації людської психіки й відповідно сформованих ціннісних орієнтацій.

Література:

1. Басин Е.Я. Творчество и эмпатия // Вопросы философии. – № 2. – 1987. – 132 с.
2. Гуревич П.С. Человек и культура // Учебник. – М.: Изд «Дрофа» – 1998. – 387 с.
3. Каган М. С. Философская теория ценности. – С.- П.: «Петрополис», 1997. – 206 с.
4. Кууси П. Этот человеческий мир. – М.: «Прогресс». – 1988. – 362 с.
5. Поликарпов В.С. Лекции по культурологии. – М.: «Гардарика», «Экспертное бюро». – 1997. – 344 с.